

Jana Stráska

Postoj Švajčiarska k autoritatívnemu režimu Slovenskej republiky (1939-1945)

Abstract

The study deals with the political relationship between the Slovak Republic and Switzerland in 1939 - 1945. After the loss of traditional business contacts Switzerland established contact with the newly established Slovak Republic. Both countries brought near particular need of economic cooperation in difficult times of war. Unlike economic relations may be relations in political terms, characterized as a stopgap. Switzerland did not have to worry about their nationhood, which can not be said of Slovakia. His international position was disproportionately stronger. Probably this will be reflected in his relationship to Germany. Despite the apparently declared neutrality did not hide their sympathy to the Western Allies. This found its expression in relation to an authoritative or totalitarian regime of the Slovak Republic, which came about as a satellite state of Germany.

Klíčová slova: Authoritarian regime. International relations. Slovak Republic (1939 -1945). Switzerland. World War II.

Key words: Authoritarian regime. International relations. Slovak Republic (1939 -1945). Switzerland. World War II.

Šestročné obdobie existencie prvej Slovenskej republiky patrí určite k najrozporupnejším obdobiam našej histórie. Je témou početných diskusií a po roku 1989 vyšlo aj pomerne veľa publikácií, ktoré sa ho snažia analyzovať a zhodnotiť. Toto tvrdenie možno aplikovať

aj na problematiku zahraničnej politiky Slovenskej republiky (1939-45). Slovenská historiografia ju však analyzuje zväčša vo všeobecnosti alebo si všíma iba pomer k veľmociam, prípadne susedným štátom. Kontakty s inými štátmi, napr. aj neutrálnymi, zostávajú takmer nepovšimnuté. A práve vo vzťahoch k nim sa prejavila iná stránka slovenskej zahraničnej politiky v čase krátko pred a počas druhej svetovej vojny.

Slovenský štát sa po svojom vzniku ocitol v mocenskej sfére Nemecka. Ochrannou zmluvou z 23. marca 1939 sa zaviazal organizovať branné sily a zahraničnú politiku v úzkej zhode s Nemeckom. Ako problematická sa ukazuje snaha slovenských historikov jednoznačne pomenovať a charakterizovať i samotný politický systém a režim Slovenskej republiky. Karol Fremal situáciu výstižne opisuje nasledovne: „Prívlastky, ktoré ich charakterizujú, sú rôzne. Od vojnovkej demokracie (F. Vnuk) a autoritatívny režim s demokratickými prvkami (M. S. Ďurica), cez totalitný (väčšina autorov) až po fašistický, resp. fašizoidný (I. Kamenec, K. Závacká) alebo hneď a čiernu totalitu (J. Jablonický)...“ (Martuliak a Fremal 2003: 83) Každopádne táto pozícia a charakter režimu ovplyvnili vzťah nového štátneho útvaru k jednotlivým veľmociam.

Vývoj politických vzťahov do podpisu obchodnej zmluvy v roku 1941

Po 14. marci, kedy bol prijatý zákon o samostatnom Slovenskom štáte, sa Slovensko stalo subjektom medzinárodného práva a začalo budovať diplomatické styky s inými krajinami. Slovenská republika sa usilovala zabezpečiť uznanie svojej štátnosti čo najväčším počtom štátov. Vzhľadom k tomu, že si bratislavská vláda uvedomovala, že slovenská samostatnosť nestojí na pevných základoch, zohrávalo práve Švajčiarsko, pomyselné centrum Európy, v jej zahraničnopolitických plánoch a predstavách dôležitú úlohu. Švajčiarsko na poprednom mieste medzi ostatnými neutrálnymi krajinami poskytlo priestor pre slovenské zahraničnopolitické aktivity, ktoré sa nemohli navonok deklarovať.

Švajčiarsko uznalo existenciu Slovenského štátu i napriek počiatočnému váhaniu ako šiesty štát v poradí 19. apríla 1939. K zriadeniu diplomatických zastupiteľstiev však v krátkej dobe nedošlo. Na jar 1940 bol v Berne akreditovaný prvý slovenský chargé d'affaires, ale švajčiarsky generálny konzul prichádza do Bratislavy až o dva roky neskôr. Bol to priamy dôsledok švajčiarskeho rezervovaného postoja voči Slovensku v politickej oblasti. Jeho príčinou bol fakt, že Slovensko chápala ako štát podriadený Nemecku a neverili v jeho trvalú existenciu a stabilitu. Hoci Švajčiarsko v druhej svetovej vojne deklarovalo svoju neutralitu, viditeľne inklinovalo k západným Spojencom a nechcelo sa v ich očiach diskreditovať príklonom na nemeckú stranu. (Parák 1999: 86)

Zároveň si treba uvedomiť, že vo Švajčiarsku mal pomerne silné postavenie aj československý exil, ktorý spolupracoval s Eduardom Benešom. Sídлом benešovskej propagandy na európskom kontinente počas vojny bola Ženeva. Pôsobil tu Jaromír Kopecký, ktorý mal veľa známostí ešte zo Spoločnosti národov, a žila tu rodina Revilliodovcov, popredná ženevská rodina spríbuznená s T. G. Masarykom. (Grébert 1984: 36) Henry Revilliod, známy švajčiarsky lekár, bol manželom Masarykovej dcéry Oľgy.

Na druhej strane možno konštatovať, že aj politiku Švajčiarska, podobne ako Slovenska, determinovali štáty Osi. Treba tu zohľadniť jeho geografickú polohu, nachádzalo sa totiž v ich tesnej blízkosti. Strach sa stupňoval najmä po tom, ako došlo na jar 1940 k porážke okolitých krajín – Dánska, Nórska, Holandska, Belgicka, Luxemburska. Denník Slováč priniesol v súvislosti s týmito udalosťami článok po názvom Na rade je Švajčiarsko, v ktorom odsudzuje „poplašné správy, ktoré šíri spojenecká propaganda“: „Z Londýna a Paríža sa deň čo deň rozširujú správy, akoby sa pripravoval útok na Švajčiarsko. Paniku a neistotu snažia sa Angličania zväčšiť vo Švajčiarsku istými opatreniami. Tak anglické vyslanectvo v Berne vyzvalo všetkých anglických príslušníkov, aby čo najskôr opustili územie Švajčiarska. Podobné opatrenia urobilo aj vyslanectvo Spojených štátov severoamerických. Cieľ týchto správ a opatrení je zrejmý: poplašit švajčiarsku verejnosť, zaviesť ju do neistoty a potom, nebudaj, ponúknuť Švajčiarsku anglicko-francúzsku garanciu...“ (*Na rade...*1940: 1) K obsadeniu Švajčiarska nemeckou armádou nikdy nedošlo, táto hrozba však bola predovšetkým v prvej fáze 2. svetovej vojny reálna. Švajčiarsko, podobne ako ostatné neutrálne štáty, ustupovalo zastrašovacej politike Nemecka. Z Berlína prichádzali hrozby, že dôjde k rozdeleniu jeho územia a lojalnosť Švajčiarov sa snažili zabezpečiť aj zámerne spôsobovanými ťažkosťami pri tranzite tovaru určeného pre Švajčiarsko cez nemecké územie.

Zo slovenskej strany bolo vynaložené od začiatku veľké úsilie, aby aj Švajčiari vyslali svojho zástupcu na naše územie. Politické vedenie v Berne nemalo však záujem v tomto smere niečo podniknúť. Švajčiarske záujmy na Slovensku už od jari 1939 zastával Dr. Hans Keller ako sekretár švajčiarskej obchodnej komory vo Viedni. Ešte v tejto funkcii pravidelne cestoval na Slovensko, najmä do Bratislavy a zbieral informácie pre švajčiarske firmy za pomoci miestnej obchodnej a živnostenskej komory, bánk a niektorých známych podnikov. I napriek tomu, že býval vo Viedni, trávil veľa času na Slovensku a prenajímal si izbu v hoteli Carlton, ktorá sa čoskoro stala provizórnou úradovňou. (Keller 1984: 12-13)

Od 1. februára 1940 otvorila Švajčiarska centrála pre zveľaďovanie obchodu svoju pobočku v Bratislave s cieľom podporovať švajčiarske obchodné styky so Slovenskom. Podobné obchodné agentúry zriaďovala aj v iných krajinách. Vedúcim bratislavskej pobočky sa stal H. Keller. (*Obchodné styky...*1940) Keď začal pôsobiť ako splnomocnenec tejto inštitúcie, dostal k dispozícii úrad i ďalší personál. Spolu so švajčiarskym konzulátom vo Viedni suploval oficiálne diplomatické zastúpenie v Slovenskej republike a to až od februára 1942. (Pichňa 1992: 167)

Z politických správ Bohdana Galvánka, prvého chargé d'affaires Slovenskej republiky vo Švajčiarsku, je možné vycítiť, že v politickej oblasti zastávali Švajčiari voči Slovensku zdržanlivý postoj. Vysokí švajčiarski politickí predstavitelia sa v rozhovoroch s ním informovali o Alexandrovi Machovi, o veľkosti nátlaku Nemecka na Slovensko a naznačovali, že slovenská politika voči Židom by sa mala zmierniť. Nemecký vyslanec v Berne, Köcher, v rozhovore s Bohdanom Galvánkom hodnotil situáciu takto: „Švajčiarsko je striktné neutrálne, ale nemožno nepozorovať istú protinemeckú náladu, ktorej príčinou

je, že Švajčiari sa boja o svoju samostatnosť od Nemecka. Isté je, že po moskovskom mieri i táto predpojatosť sa mierni, lebo švajčiarska verejnosť mala príležitosť presvedčiť sa o prázdnych sľuboch Spojencov..." (*Politická správa* č. 1. 1940)

Tido J. Gašpar, v poradí druhý chargé d'affaires Slovenskej republiky vo Švajčiarsku, o jednej z návštev u C. Stuckiho, splnomocneného ministra, v zahraničnom oddelení Spolkového politického departmentu hovorí: „Odvzdal som mu dve obrázkové publikácie o Slovensku. Keď v jednej z nich uvidel ma v gardistickej uniforme, takmer s neprijemným prevapením sa pýtal, či som i ja gardista? Videl som, že má o garde asi veľmi zlé informácie, a preto som vysvetlil, čo Hlinkova garda v skutočnosti je a že je to elitná organizácia slovenského národa.“¹³ (*Politická správa* č. 44/P. – taj. 1940)

Veľkú pozornosť v popredných švajčiarskych politických kruhoch a následne aj v tlači vyvolalo pristúpenie Slovenska k Paktu troch mocností 24. novembra 1940. Slovenská republika 22. júna 1941 vstúpila do vojny proti ZSSR po boku Nemecka. Tento krok vyvolal tiež veľké počudovanie. I napriek tomu, že Švajčiari mali veľké obavy z ďalšieho šírenia bolševizmu v Európe, prakticky tento krok odsúdili.

Švajčiari od začiatku druhej svetovej vojny prejavovali obrovský záujem budovať hospodárske styky so Slovenskom. Mali veľký strach z toho, že vojna bude mať katastrofálne dôsledky na ich hospodárstvo. Boli nútení počas vojny zmeniť svoju hospodársku politiku. Kým počas prvej svetovej vojny boli akýmisi „sprostredkovateľmi“ medzi súpermi v hospodárskej oblasti, teraz boli odrezaní od svojich tradičných obchodných partnerov (Veľká Británia, USA, Južná Amerika) a museli nadväzovať užšie kontakty s Nemeckom a so strednou a juhovýchodnou Európou. Hans Keller, ktorý už od roku 1939 zastával hospodárske záujmy Švajčiarska na Slovensku ako sekretár švajčiarskej obchodnej komory vo Viedni, vo svojich spomienkach píše: „Hospodárske ťažkosti a problémy so zásobovaním prinútili Bern hľadať čo najskôr kontakt s „Republikou Slovensko“, ktorá sa pod nemeckým tlakom odtrhla od zvyšku bývalej ČSR. Pri spätnom pohľade možno povedať, že náš experiment so Slovenskom sa vydaril a poskytol počas II. svetovej vojny Švajčiarsku potrebnú pomoc pri riešení jeho hospodárskych problémov. Napodiv sa naše vzťahy k Slovensku odohrali v akomsi pološere...Švajčiarsko nikdy plne neuznalo Slovenský štát, hoci si to Bratislava vždy veľmi želala, a neprestajne – priamo i nepriamo – na uznaní nástojila, hlavne prostredníctvom Berlína...Možno povedať, že i Švajčiarsko hoci platilo tvrdými clearingovými frankami, resp. dodávalo požadovaný tovar, využilo situáciu optimálne – až do posledných týždňov pred koncom vojny, keď už postupne vysychal slovenský roh hojnosti.“ (Keller 1984: 9-10)

Nadštandardné vzťahy v hospodárskej oblasti priviedli pravdepodobne švajčiarsku vládu v apríli 1941 k rozhodnutiu zriadiť kanceláriu švajčiarskeho vyslanectva na Slovensku a okrem chargé d'affaires menovať pre túto kanceláriu stáleho úradníka. Do funkcie mal byť vymenovaný generálny konzul vo Viedni Walter von Burg, ktorý často navštevoval Slovensko, s tým, že by zastával dve funkcie naraz. Slovenská strana nechcela pripustiť, aby švajčiarske vyslanectvo na Slovensku malo formálne uvádzané sídlo vo

Viedni. Žiadala, aby stála von Burgova adresa bola v Bratislave bez ohľadu na to, koľko sa tam bude skutočne zdržiavať. Generálny konzul Walter von Burg bol za švajčiarskeho chargé d'affaires pre Slovensko vymenovaný 2. mája 1941. Neodovzdal však ani poverovacie listiny na slovenskom ministerstve zahraničia a už ho povolali údajne len na niekoľko dní do Bernu. Tu mu oznámili, že má svoje miesto vo Viedni opustiť z dôvodov, ktoré sa nikde písomne neuvádzajú. Jeho nástupcom sa 4. júla 1941 stal Walter Rufenacht. Proti spojeniu funkcie generálneho konzula vo Viedni s funkciou chargé d'affaires pre Slovensko však začal protestovať Berlín. Argumentovali tým, že osoba, ktorá má v Nemecku titul generálneho konzula, nemôže mať charakter diplomatický. Pre Slovensko táto situácia znamenala určité sklamanie, ale zasa na druhej strane jej dala možnosť už nikdy viac sa neuspokojiť s takýmto provizórnym riešením, s ktorým i predtým horko-ťažko súhlasila. (Parák 1999: 91 – 92)

Politické vzťahy medzi Slovenskom a Švajčiarskom v rokoch 1941 – 1942

Po podpísaní novej obchodnej zmluvy 14. 6. 1941 sa rokovania o otvorení švajčiarskeho zastupiteľstva na Slovensku urýchlili. Švajčiari navrhli, aby ako ďalší krok k zriadeniu ich vyslanectva bolo vymenovanie generálneho konzula, čiže vyslanectvo by malo byť zriadené prechodom cez konzulárne zastúpenie. Predseda vlády i prezident Slovenskej republiky s tým súhlasili. Pilet-Golaz, predseda Politického departmentu Švajčiarskej konfederácie, sľúbil, že „ihneď bude hľadať vhodnú osobu pre konzulát v Bratislave, čo nie je ľahké, nakoľko vzhľadom k povahe stykov slovensko-švajčiarskych musí byť konzul vzatý z radov odborníkov na poli hospodárskom. Okrem toho chce akreditovať v Bratislave úradníka skúseného, ktorý by svojou osobnosťou náležite reprezentoval úmysel Spolkovej vlády mať v Bratislave zastúpenie dôstojné. Akonáhle nájde vhodného úradníka bude vec prejednaná v Spolkovej rade a bude požiadané o exequatur, resp. predbežný súhlas našej vlády. Celá vec bude prevedená v dobe pokiaľ možno krátkej.“ (*Politická správa č. 7/41 taj. 1941*)

Vzhľadom k tomu, že Švajčiarsko malo veľké hospodárske ťažkosti a snažilo sa vyvíjať aktivitu na všetky strany a zasa na druhej strane za potenciálneho chargé d'affaires Švajčiarska na Slovensku nemohol byť vymenovaný človek bez hospodárskych znalostí, stanovenie vhodnej osoby sa neustále preťahovalo. (Politická správa č. Pol. 9/41 taj. 1941) Aspoň takto situáciu zdôvodňovala švajčiarska strana. Je však pravdou, že vzhľadom na ťažkosti vo vzájomnej obchodnej výmene medzi Slovenskom a Švajčiarskom, nastala zo švajčiarskej strany aj praktická potreba mať v Bratislave diplomatického zástupcu. Zároveň Švajčiari mali obavy z poškodenia svojich hospodárskych záujmov v prípade, že nevyhovujú Slovenskej republike v tejto otázke. Praktická potreba a tlak zo strany Slovenska i švajčiarskych hospodárskych kruhov spôsobil, že švajčiarska vláda sa rozhodla nakoniec svoje diplomatické zastúpenie v Bratislave zriadiť. (Parák 1999: 95)

V máji 1942 prichádza do Bratislavy generálny konzul Max Grässli. Švajčiarska vláda sa rozhodla akreditovať svojho zástupcu na Slovensku najmä kvôli obavám

hospodárskych kruhov, že odmietanie neustále sa stupňujúcich snáh slovenskej strany v tomto smere, by mohlo mať negatívne dôsledky na hospodárske vzťahy. Dokonca slovenská vláda čiastočne podmieňovala udelenie koncesie poisťovni Merkúr zriadením švajčiarskeho diplomatického zastupiteľstva v Bratislave. (Parák 1999: 93 – 95)

Švajčiarska vláda zriadila v Bratislave generálny konzulát, ale Slovenská republika mala v Berne diplomatického úradníka s titulom diplomatické zastúpenie. Šéf slovenského vyslanectva v Berne nemal titul splnomocnený minister a vyslanec, ale bol chargé d'affaires a pied (na rozdiel od chargé d'affaires, ktorý vedie vyslanectvo v neprítomnosti vyslanca) Medzi Slovenskom a Švajčiarskom boli tzv. nerovné diplomatické vzťahy. (Kirschbaum 1970: 17) Vláda v Berne, napriek záujmu slovenskej strany, neplánovala tento stav do konca vojny meniť. (Parák 1999: 96)

Po príchode Maxa Grässliho bolo Švajčiarsko oveľa viac o Slovensku informované. Spozoroval, že časť obyvateľov nesúhlasí so samostatnosťou Slovenska a že s nevoľou prijali rozpad Československej republiky: „Mnoho ľudí nemá ešte vnútorný vzťah k novému štátu. Podľa pôvodu možno skôr konštatovať odlišovanie protichodných prúdov...“ Ďalej hovorí: „...obchodné a priemyselné kruhy sa zaoberajú skôr myšlienkou znovuzkriesenia Československa v nádeji, že sa Česi medzičasom už v niečom poučili.“ (Pichňa 1992: 168)

Všimol si slovenské politické špičky. Mal zásadne odmietavý postoj k Vojtechovi Tukovi a Alexandrovi Machovi. Jozefa Tisu síce považoval za veľkého štátnika, ale tiež mal voči nemu výhrady. Apeloval na švajčiarsku vládu, aby sa kvôli hospodárskemu významu Slovenska pre Švajčiarsko, snažila zriadiť čím skôr namiesto konzulátu vyslanectvo. Ako znalec mocenskej politiky Nemecka neustále v politických správach vyjadroval nádej, že Slovensko bude viesť takú politiku, aby zabránilo svojmu obsadeniu Nemeckom. Kritizoval i riešenie židovskej otázky. (Pichňa 1992: 166 – 176)

Najmä od roku 1943, kedy sa mení medzinárodná politická situácia a Nemecko začína pomaly na frontoch ustupovať, začína sa reálne uvažovať o obnove Československej republiky. Niektorí politickí predstavitelia v Bratislave si začali intenzívnejšie uvedomovať nutnosť propagácie slovenskej otázky a práva Slovákov na samostatnosť na strane Spojencov. Neutrálna pôda Švajčiarska podľa ich predstáv poskytovala najlepšie možnosti obhájiť slovenskú štátnosť pred pripravovanou mierovou konferenciou. Vo Švajčiarsku mali svoje sídlo alebo aspoň zastúpenie exilové vlády jednotlivých štátov. Existovali tu diplomatické zastupiteľstvá neutrálnych štátov a štátov oboch znepriatelených táborov, čo umožňovalo ich vzájomný kontakt, ale oficiálne neudržiavali medzi sebou styky. Popredné švajčiarske noviny a časopisy sa v minulosti, podobne ako i dnes, považovali za tvorcov verejnej mienky v Európe a intenzívne tu pracovali tlačové služby všetkých mocností.

Podobne zahranično-politické úvahy bratislavskej vlády, teda aspoň jej časti, hodnotí i Imrich Kružliak: „Tiso bol presvedčený, že po vojne bude mať možnosť obrániť slovenskú politiku a právo Slovákov na politickú samostatnosť na medzinárodnom fóre...

Švajčiarsko ako neutrálna krajina malo pre slovenskú otázku mimoriadny význam. Predstavitelia Slovenskej republiky hľadali na slovenské diplomatické zastupiteľstvo v Berne ako na najdôležitejšiu misiu na konci vojny. Nielen preto, že sa tu stretali záujmy oboch vojnuvedúcich strán, ale aj pre diplomatickú tradíciu Švajčiarska ako neutrálneho štátu. Verili tiež, že mierová konferencia po skončení vojny bude najpravdepodobnejšie zasaďať v Ženeve. Na význam dobrých slovensko-švajčiarskych vzťahov poukazovali slovenskí činitelia od začiatku Slovenskej republiky. Dúfali tiež, že cez Švajčiarsko budú môcť nadviazať kontakty aj so zástupcami západných mocností... Slovenské politické očakávania, že by sa Švajčiarsko angažovalo v slovenskej veci bolo dosť nereálne. Švajčiarsko sa správalo voči Slovenskej republike, napriek istej počiatkovej nedôvere, veľmi korektné. Vážnu úlohu tu hrali predovšetkým dobré hospodárske vzťahy, na ktorých Slovensku veľmi záležalo.“ (Kružliak 1990: 280 – 281)

Propagácia „slovenskej otázky“ vo Švajčiarsku počas pôsobenia Jozefa Kirschbauma

V tejto situácii, presnejšie na prelome rokov 1942 a 1943, prichádza do Bernu Jozef Kirschbaum. Výber Jozefa Kirschbauma pre plnenie uvedenej úlohy nebol náhodný. Švajčiarska vláda a diplomati v Berne boli informovaní o jeho nútenom odchode z vnútornej politiky po salzburských rokovaníach v lete roku 1940. Zároveň bol aj bývalým podpredsedom svetovej organizácie Pax Romana, ktorá mala svoje sídlo práve vo Švajčiarsku. Jeho bývalé funkcie a postavenie po Salzburgu mali podľa Jozefa Tisu slovenskej otázke pomôcť. (Kirschbaum 1961: 114) Ako sa neskôr ukázalo, bol tento predpoklad aspoň sčasti správny. Sám Jozef Kirschbaum tvrdí, že jeho pozícia po Salzburgu mu pomohla do istej miery prekonať prvé ťažkosti v Berne. Paradoxne v dôsledku toho získal aj sympatie u niektorých nemeckých diplomatov, ktorí neboli členmi národno-socialistickej strany. Ešte výraznejšie sa tento fakt prejavil na konci vojny, kedy nebol na rozdiel od iných diplomatických zástupcov krajín Osi, internovaný a dostal azyl. (Kirschbaum 1970: 20)

Po nastúpení v Berne si Jozef Kirschbaum vyžiadal za tlačového atašé Arvéda Gréberta, dávneho spolužiaka z košického gymnázia. Grébert bol absolventom právnickej fakulty, znalcom štátnej administratívy, dobre ovládal nemčinu a publicistickú prax. Do Bernu prišiel z Berlína, odkiaľ si priniesol znalosti v oblasti propagačnej práce a medzinárodnej informatiky. Spolu vytvorili úspešný tandem so širokou medzinárodnou pôsobnosťou. Nadviazali kontakty so švajčiarskymi redaktormi a snažili sa vyvolať v ich prostredí záujem o slovenské problémy. Pripravovali im podklady, dôkazový materiál i polemické argumenty. (Hvišč 1996: 213)

V nasledujúcom období vzrastá význam informovanosti švajčiarskej a zároveň svetovej tlače a verejnosti o Slovensku. Na týchto akciách sa podieľali viaceré osobnosti alebo inštitúcie, napr. pracovníci vyslanectva v Berne a vo Vatikáne pod vedením Jozefa Kirschbauma a Karola Sidora, ďalej Ferdinand Ďurčanský a „jeho“ Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, Slovenská národná rada v Londýne pod vedením P. Prídavka

a podobne. Umiestňovaním správ, článkov, vydávaním politických správ vo Švajčiarsku sa snažili získať podporu a porozumenie pre uznanie Slovenska ako neutrálneho štátu.

Počas pôsobenia Jozefa Kirschbauma sa vo švajčiarskej tlači začína objavovať slovenský problém. Pochopil veľmi rýchlo, že v Berne sa môže veľa dozvedieť a takisto veľa urobiť pre propagáciu „slovenskej otázky“. Nepochybne je potrebné vyzdvihnúť jeho činnosť i činnosť Arvéda Gréberta, ale zasa na druhej strane ich aktivita by nebola možná bez určitej pomoci z Bratislavy. Do Bernu bol ďalej pridelený G. Hvizdák ako tajomník vyslanectva, do učtárne k J. Bezákovi Ján Papuľa a tiež ďalšia kancelárska sila Kováčik. (Kirschbaum 1970: 17)

Grébert navštevoval šéfredaktorov najvýznamnejších švajčiarskych novín a časopisov, riaditeľa tlačovej kancelárie Depeschenagentur, redaktorov agentúry Schweizer Mittelpresse a podobne. Propagáciu samostatnosti Slovenska v tlači sťažovala skutočnosť, že švajčiarska tlač bola „decentralizovaná“, významné švajčiarske denníky nesídlili iba v Berne, ale aj v Zürichu, v Bazileji, Lausanne a Ženeve. Úspešná práca si vyžadovala spoločenský styk s nimi a tým aj mnoho času a financií. Okrem toho propagačná práca na vyslanectve musela prekonávať aj množstvo ďalších prekážok. Arvéd Grébert sa často sťažoval, že vykonáva aj administratívnu agendu a nemôže plniť dôkladne úlohu tlačového atašé, pretože administratívna práca mu zaberá veľa času. Veľkým problémom bol aj nedostatok propagačného materiálu (článkov, fotografií, kníh) posielaných z Ministerstva zahraničných vecí alebo z Úradu propagandy. (*Správa o návšteve v redakciách...1943*)

Slovenské vyslanectvo nemohlo vymôcť, až na malé výnimky (Jean Heer, A. H. Schwangeler a pod.), zo slovenskej strany pozvanie pre švajčiarskych novinárov. Okrem toho cudzinci zväčša odchádzali zo Slovenska s presvedčením, že Slovensko si samostatnosť nepraje, verejná mienka je za obnovenie Československej republiky a proti Nemecku. (*Inf. č. 2044/43* 1943). Arvéd Grébert v styku s najvýznamnejšími predstaviteľmi švajčiarskej žurnalistiky v jeseni 1943 zistil: „Švajčiarski novinári vo všeobecnosti o slovenskej otázke nie sú informovaní. Niekoľko všeobecných poznatkov, ktoré niektorí novinári o Slovensku majú, pochádzajú však z českého alebo maďarského prameňa...V každej z uvedených redakcií ak nie šéfredaktor, tak aspoň šéf oddelenia pre zahraničie navštívil Československo. Ovšem len jeden alebo dvaja sa dostali i pri týchto cestách na Slovensko... V niektorých redakciách bol som prijatý ako „zástupca hrdinského českého národa, ktorý v našej redakcii tešil sa vždy veľkým sympatiám“, a trvalo to určitý čas, kým pochopili, že tu ide o dva národy, s rozličnou minulosťou, národným charakterom, politickými aspiráciami, kultúrou atď. Pokým o českom a maďarskom probléme novinári sú aspoň vo všeobecnosti informovaní, slovenský problém je pre nich „terra incognita“... V niektorých redakciách priamo mi povedali, že som prvým živým Slovákom, ktorého kedy videli...“ (*Správa o návšteve...1943*)

O návšteve u šéfredaktora Gazette de Lausanne George Rigassiho A. Grébert píše: „V rozhovore s pánom Rigassim hovorili sme najprv všeobecne o situácii Európy vzhľadom na tzv. boľševické nebezpečenstvo. Pán Rigassi je presvedčený, že Európe ako takej

bolševické nebezpečenstvo nehrozí, nakoľko západoeurópsky človek je príliš individuálne založený, než aby zniesol bolševický kolektivismus... Jeho názor o Československu: Československo bolo umelo vytvoreným štátom, ktorý svoju slabosť preukázal zvlášť za krízových časov v roku 1938. Inak o probléme Slovenska šéfredaktor vôbec nie je informovaný. Po skončení rozhovoru predstavil mi svojho spolupracovníka Dr. Aeschimanna, s ktorým vedie spolu zahraničnú rubriku „Gazette de Lausanne“... Mimo iného hovorili sme aj o otázke Slovenska, o slovenskom probléme bol dosiaľ informovaný iba z maďarskej strany a bol veľmi prekvapený, keď som ho informoval o skutočnom stave slovensko-maďarských vzťahov. Mám dojem, že s porozumením akceptoval moju formuláciu slovenského stanoviska, hlavne čo sa týka relácie slovensko-maďarskej a slovensko-českej. Myslím, že častejším spoločenským stykom bolo by ho možno získať pre slovenskú vec.“ (Záznam o návšteve č. 42/44 1944)

Slovenské vyslanectvo v Berne od 15. augusta 1943 začalo vydávať vlastný tlačový orgán, bulletin, La Correspondance slovaque (resp. Presse – Korrespondenz der Slowakischen Gesandtschaft). Francúzska verzia bola určená pre diplomatické kruhy či už vo Švajčiarsku, alebo aj v iných štátoch, takisto aj pre vlády západných mocností. Nemecká verzia slúžila skôr švajčiarskym redakciám, švajčiarskemu politickému vedeniu a exilu sídliačemu vo Švajčiarsku. Vychádzal zväčša dvakrát do mesiaca so súhlasom Politického departmentu v Berne a Ministerstva zahraničných vecí v Bratislave do júla 1944. Sledoval hospodársky, politický a kultúrny život na Slovensku a pri tvorbe obsahu spolupracovali s Úradom propagandy a Ministerstvom zahraničných vecí. Náklad predstavoval 1600 exemplárov na šiestich stranách. „Viacere články sa stali podnetom, resp. podkladom pre ďalšie spracovanie, niektoré boli prekladané v tlači v plnom rozsahu.“ J. Kirschbaum sa snažil týmito článkami zmedzinárodniť slovenský problém a „na mnohé podujatia, publikácie, články a podobne si nepýtal súhlas Slovenského ministerstva zahraničia“. (Hvišč 1996: 213 - 214)

Jozef Kirschbaum sa nesnažil zvýšiť iba informovanosť švajčiarskej tlače o probléme Slovenska, ale sám vykonával uvedenú činnosť intenzívne v diplomatických kruhoch. Isté skúsenosti v tejto oblasti získal počas svojho ročného pôsobenia v Ríme. Vojnovými pomermi bola však jeho aktivita obmedzená. Stretával sa prakticky iba s diplomatmi tých krajín, s ktorými mala Slovenská republika nadviazané diplomatické styky.

Problematike znovuoobnovenia Československej republiky sa nevyhýbali v rozhovoroch s J. Kirschbaumom ani predstavitelia švajčiarskej politiky. Najviac sa stretával s otázkami, či rozpory medzi Čechmi a Slovákmi boli také veľké, že život v spoločnom štáte by nebol možný ani pri vhodnej administratívnej úprave pomerov a či by bolo došlo k vyhláseniu samostatnej Slovenskej republiky bez nemeckého zásahu aj po federalizácii bývalého Československa. Predmetom ich záujmu bol aj pomer k Poliakom a Maďarom a zároveň aj plány M. Hodžu a Š. Osuského. Kirschbaum v politickej správe z marca 1943 konštatuje: „Pri tom je zaujímavé pozorovať, že i pri nedostatočnom informovaní o skutočných pomeroch v bývalej Československej republike a dnešnom Slovensku možno

nájsť zmysel pre náš boj a snahu žiť vlastným životom, jednako však sympatie patria bývalému štátnemu útvaru vo veľmi mnohých prípadoch a preto ten záujem o dôvody rozchodu Čechov a Slovákov." (*Politická správa č. 9/pol/43/taj. 1943*)

V júli 1943 sa uskutočnilo stretnutie predstaviteľa slovenskej obchodnej delegácie, splnomocneného ministra, Štefana Polyáka s Pilet- Golazom, šéfom Politického departmentu. Uvedomoval si, že situácia pre Os je čoraz horšia, ale o výsledku vojny sa neodvažoval hovoriť. Takisto sa zaujímal o ohlas Benešovej činnosti na Slovensku, o slovensko-maďarský vzťah, o možnosť boľševizácie Slovenska a vyjadril názor, že sa Benešova situácia v tlači preceňuje. (*Politická správa č. 12. pol./43/taj. 1943*)

V auguste 1943 sa začali objavovať už aj otázky, ako sa zachová Slovensko voči Nemecku, keď už je jasné, že Nemecko vojnu prehrá. Predpokladalo sa, že tak ako aj ostatné krajiny bude chcieť vyjsť z konfliktu čo najlepšie. Podobné problémy nezaujímali len švajčiarsku politickú elitu, ale tvorili i obsah rozhovorov s diplomatickými zástupcami krajín, s ktorými sa chargé d' affaires Kirschbaum stýkal. Údajne prejavili neoficiálne o slovenský názor v tejto otázke záujem aj spojeneckí diplomati: „O postoj a predstavu Slovenska o povojnovej organizácii javia vraj mimoriadny záujem aj tunajšie diplomatické kruhy anglo-americké. Jeden z kandidátov na honorárne konzulstvo slovenské, Ministerstvom však odmietnutý, žiadal ma o prijatie a keďže som mu mal vyjadríť rozhodnutie Ministerstva, som ho aj prijal. Počas návštevy rozprával mi, že pri stretnutiach s určitými diplomatmi americkými a anglickými, vypytovali sa títo na situáciu na Slovensku, ako i na to, ktorý z dosiaľ existujúcich kombinácií povojnového organizácie nachodia najväčšiu ozvenu vo verejnej mienke slovenskej.“ (*Politická správa č. 18 pol. taj. 1943*)

Čiastočne v protiklade k tomuto je tvrdenie Imricha Kružliaka, ktorý hovorí: „Zostáva faktom, že Kirschbaum sa cez rôzne diplomatické a politické kanále vo Švajčiarsku chcel dostať aj do kontaktu najmä s americkými zástupcami, aby ich informoval o snahách a cieľoch slovenskej politiky a o situácii Slovenska vôbec. Americký vyslanec však nebol ochotný nadviazať kontakt s Kirschbaumom a prijať jeho informácie. Radil mu, aby sa najprv prihlásil k Benešovi a potom budú s ním hovoriť“ (Kružliak 1990: 282) Toto konštatovanie sa však dotýka pravdepodobne až konca roku 1944. Aj Jozef Kirschbaum tvrdí, že slovenské postavenie sa snažil vysvetliť cez neutrálnych diplomatov aj anglickým a americkým zástupcom, ale pri rozličných príležitostiach ľudia, čo sa stýkali s Allanom Dullesom, naznačovali Jozefovi Kirschbaumovi, že by mal prechodom k Spojencom zachrániť aspoň sám seba a ak chce spolupracovať so Západom, musí uznať Beneša a jeho vládu. (Kirschbaum 1961: 115-116) Allan Dulles riadil z Bernu americkú informačnú službu.

Z uvedeného môžeme konštatovať, že o otázku obnovenia Československa a ďalšieho osudu Slovenska bol vo Švajčiarsku, ale aj v iných krajinách veľký záujem. Tieto otázky však boli skôr predmetom neoficiálnych rozhovorov. V tlači sa objavovali zväčša iba články týkajúce sa slovensko-maďarského vzťahu, vzťahu Slovenskej republiky k Židom a Čechom, články o hospodárstve a podobne. Otázke budúcnosti Slovenska sa vyhýbali.

V máji 1943 Jozef Kirschbaum píše do Bratislavy: „Postoj švajčiarskej tlače a oficiálnych kruhov k Slovensku priniesol malé zmeny. Zatiaľ, čo po hospodárskej stránke sme pokladaní za solídneho partnera a z tohto hľadiska tlač si nás pomerne najviac všíma, politicky možno badať určitú rezervu, v publikovaní povojnových plánov nevenuje sa nám nijaká pozornosť. Vysvetliť sa to dá vývinom vojnových udalostí a pokiaľ som mohol zistiť z rozhovorov, úradné kruhy zaujímajú vyčkávacie stanovisko aj voči iným vyslanectvám.“ (Situačná správa. 1943)

V prehľade tlače z 9. januára 1943 spomína Kirschbaum článok anglického korešpondenta časopisu Tagesanzeiger, o ktorom píše: „Autor sa totiž v ňom zaoberá organizáciou novej Európy, resp., tzv. Zwischeneuropä. Rozoberá tri plány, ktoré dnes jestvujú v Anglicku na organizáciu určitých európskych priestorov. Podľa týchto kombinácií malo by byť znovu obnovené Československo...“ (*Prehľad švajčiarskej tlače č. 9//B.* 1943) Bol to však jeden z mála článkov týkajúcich sa tejto problematiky a zároveň ho nemožno označiť za článok švajčiarskej proveniencie, ktorý by vyjadroval švajčiarsku mienku.

Od jesene 1943 sa už otvorene začína hovoriť o obnove Československej republiky. Častý je názor, že na Slovensku má opätovný vznik ČSR širokú podporu. I napriek tomu, že švajčiarska tlač zväčša stála na „pozíciách obnovy“ Československa“ zjavujú sa aj články, ktoré obhajujú samostatnosť Slovenska alebo pochybujú o tom, že Slováci budú súhlasiť s obnovením Československa v jeho centralistickej podobe, resp. veria v to, že nové Československo už bude iné. Politické články boli prispôbené politickému zameraniu jednotlivých časopisov, resp. zdrojov ich informovania.

Napríklad Journal de Genève píše: „Slováci nepociťujú nenávisť voči nikomu. Sú antikomunistami, ale nie antirusi. Vôľa žiť v pokoji je rovnako viditeľná u celého národa. Slováci mali dosť bojov s Maďarmi a Čechmi, než aby pokladali za potrebné sa k nim vrátiť.“ Články podobného charakteru, i keď skôr vo forme reportáží zo Slovenska alebo stručných výkladov histórie Slovenska, prinášali aj ďalšie časopisy, ako napr. Fauille d'avis de Neuchatel alebo Le pays Porrentruy. (*Prehľad švajčiarskej tlače.* 1943) Reportáže zo Slovenska v časopise Journal de Geneve uverejňoval na pokračovanie Jean Heer. Boli tiež ladené pozitívne. Obdivoval relatívny pokoj a dobrú hospodársku situáciu na Slovensku (Slovensko očami Švajčiara 1943), ale i tak v správe z 18. novembra 1943 J. Kirschbaum poznamenáva, že Jean Heer patril medzi novinárov, ktorí sú presvedčení, že Slováci si prajú vznik Československa. (*Inf.* č. 2044/43 1943)

Z časopisov, ktoré uverejňovali úvahy o budúcom Československu môžeme spomenúť der Bund, ktorý v článku Probleme der zukünftigen Tschechoslowakei zo dňa 28. decembra 1943 píše: „Pre dnešného Slováka je myšlienka, aby sa mal dobrovoľne vzdať všetkých výhod svojej slobody, aby sa mal vzdať svojej samosprávy, vlastnej armády a vlastnej diplomacie a vo vlastnej zemi, aby odovzdal vedúce miesta znovu zástupcom pražského centralizmu, samozrejme neprijateľná... Začlenenie Slovenska proti ich vôli do rámca budúceho Československa vyvolalo by bezpochyby nové napätia a nové boje... Ich boj bude pravdepodobne – ako tomu už i prv bolo - podporovaný z Varšavy a z Budapešti,

pričom staré rozpory česko-maďarské a česko-poľské znovu oživnú.“ (*Zpráva o písaní švajčiarskej tlače z príležitosti podpísania sovietsko-československého“ paktu v Moskve 1943*)

14. augusta 1943 bol švajčiarsky generálny konzul Max Grässli na návšteve u prezidenta Tisu. V jednej z politických správ, ktoré pravidelne posielal do Bernu, na margo tohto stretnutia píše, že slovenský prezident neodmieta myšlienku konfederácie v strednej Európe za určitých podmienok: „Rozhodujúce slovenské kruhy zdôrazňujú, že by sa síce vedeli zmieriť s obmedzením suverenity, ale iba za predpokladu, aby sa susedia, teda Maďari a Česi vzdali v tom istom rozsahu istých svojich suverénnych práv, a to v prípade, ak by sa mala znovuoživiť v nejakej forme nová konfederácia podunajských štátov.“ (Pichňa 1992: 168) Bolo to prakticky jediné oficiálne stretnutie Grässliho s Tisom. Arvéd Grébert hovorí, že pri tejto návšteve prezident požiadal Grässliho, „aby sa usiloval švajčiarskym politickým kruhom a ich prostredníctvom vplyvným ľuďom v anglosaských krajinách vysvetliť nutnosť samostatnej štátnej existencie Slovenska, presvedčoval ho, že z hľadiska hospodárskych záujmov Švajčiarska má samostatné Slovensko väčšiu hodnotu ako obnovená Česko-Slovenská republika, lebo tovarová výmena Slovenska a Švajčiarska sa vzájomne doplňuje a harmonicky kooperuje, kým Česko-Slovenská republika bola a bude v každom ohľade silným a často nepríjemným konkurentom Švajčiarska na európskom trhu“. (Grébert 1984: 41)

Dôležitým krokom z hľadiska budúceho vývoja bolo podpísanie Zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi exilovou československou vládou a Sovietskym zväzom v Moskve 12. decembra 1943. Táto udalosť našla vo švajčiarskej tlači veľký ohlas. Pre Švajčiarov, ktorí sa už dlhšiu dobu dívali s obavami na šírenie bolševizmu v Európe, tento krok nevyvolal sympatie. Na druhej strane videli v tom už praktický dôsledok politickej moci Sovietskeho zväzu, ktorú počas vojny nadobudlo. (*Zpráva o písaní švajčiarskej tlače z príležitosti podpísania sovietsko-československého“ paktu v Moskve 1943*) Gazette de Lausanne 9. augusta 1944 píše: „Preniknutie Rusov do tejto krajiny by mohlo mať nedohľadné následky pre osud strednej Európy.“ (*Zaslanie č. 1849/44 1944*)

V Neue Züricher Nachrichten komentovali situáciu takto: „Slováci pracujú na výstavbe vlastného štátu, cítia sa hrdými a šťastnými, avšak o ich osude chcú rozhodovať nie v Bratislave, ale v Moskve. Dr. Beneš zdá sa, že sa málo stará o mienku slovenského ľudu. V Londýne a vo Washingtone tiež sa nepýtajú na to ako slovenský ľud rozmýšľa, čo chce: tu si namýšľajú, že slovenskému národu bola jeho sloboda a štátna samostatnosť nanútená a preto „musí byť oslobodené“, aby v druhom Československu našlo svoje šťastie a spásu.“ (*Zpráva o písaní švajčiarskej tlače z príležitosti podpísania sovietsko-československého“ paktu v Moskve 1943*)

Švajčiarsky záujem o slovenskú otázku z roku 1943 sa v nasledujúcom období ešte zintenzívnil. Jozef Kirschbaum v politických správach informoval o názoroch švajčiarskych politických predstaviteľov a členov diplomatického zboru v Berne na budúci osud Slovenska a snažil sa analyzovať ich príčiny. Záujem o Slovensko zvýšili správy o blížiacej sa červenej armáde na bývalé československé teritórium a za existenciu Slovenska ako

samostatného štátu sa kládol otáznik. Väčšina švajčiarskych politických predstaviteľov bola informovaná Švajčiarmi, ktorí cestovali alebo žili v strednej a juhovýchodnej Európe a ktorí prichádzali do styku so slovenskými kruhmi neželajúcimi si slovenskú samostatnosť. Často poukazovali na účasť Slovákov v Benešovej vláde a tejto skutočnosti sa pripisoval veľký význam aj v diplomatických kruhoch. V Berne dominovalo presvedčenie, že myšlienka obnovenia Československa má na Slovensku širokú podporu. Hoci sa osobitná politika Hodžu, Osuského a Slovákov v Amerike tešila veľkému záujmu, boli tu snahy chápať ich iba ako osobnú záležitosť alebo sa poukazovalo na to, že aj oni za základ svojej politiky prijali obnovu ČSR. Právo Slovákov na samostatnosť v princípe nikto nepopieral, ale každý, kto veril v spojenecké víťazstvo, predpokladal, že dôjde k reštaurovaniu Československa, i keď z dôvodov politických a mocenských. (*Politická zpráva č. 8/pol/taj. 1944*)

V roku 1944 mala na stránkach popredných švajčiarskych denníkov dôležité postavenie predstava, že po obnove Československa dôjde k naplneniu práva Slovákov na národnú svojbytnosť a že Slováci si návrat do Československa želajú. Iná časť časopisov s nedôverčivým postojom k Benešovi sa vyjadrovala, že by mal splniť záväzky voči Slovákom z obdobia prvej svetovej vojny a že problém Slovenska netreba podceňovať. Napríklad revue Heim und Lebe píše: „V Moskve nedávno uzavretý pakt medzi Stalinom a Benešom vychádza z predpokladu, že sa po vojne obnoví z terajšieho Protektorátu, Slovenska a Podkarpatskej Rusi pozostávajúci česko-slovenský štát. To však nie je tak jednoznačné a samozrejme, ako by si to z Prahy utečení politikovia, ktorí vo veľkej väčšine voči nálade ľudu tak na Slovensku, ako na Podkarpatskej Rusi, boli hluchí a slepí, chceli predstaviť...“ (*Prehľad švajčiarskej tlače č. 416/44 1944*)

Popredná švajčiarska tlačová agentúra, spolupracujúca s najvýznamnejšími švajčiarskymi denníkmi, uverejnila správu, v ktorej sa zaoberala politickými problémami strednej Európy. Slovensko podľa nej v tomto nepokojnom priestore zaberá kľúčové postavenie, ale na jeho osude sú zainteresovaní Maďari, Poliaci a takisto Benešom plánovaný československý štát. S obavami hodnotila podpísanie zmluvy medzi Benešom a Stalinom, pretože podľa nej novovzniknuté Československo bude podriadené Rusku. Týmto spôsobom by Stalin mohol konsolidovať svoj vplyv v strednej Európe, čo by však vyvolalo zvýšenie poľského a maďarského odporu proti Československu. Zároveň sa poľské a maďarské záujmy kryjú so záujmami Slovákov. Spoločne si neželajú opätovný vznik Československa, aj keď každý z iných dôvodov. To by mohlo byť príčinou nových konfliktov v strednej Európe.“ (*Švajčiarska tlač o Slovensku – správa č. 783/44 1944*)

Autor tejto analýzy správne zhodnotil mocenské snahy ZSSR, ale na druhej strane nepočítal s tým, že bude chcieť do sféry svojho bezprostredného vplyvu zaradiť aj ostatné štáty strednej a juhovýchodnej Európy, čo sa mu aj podarilo a tým sa akýkoľvek odpor proti jeho rozhodnutiam v tomto priestore vylúčil.

Pomerne veľké sympatie mali vo Švajčiarsku koncepcie, ktoré sa budúcnosť strednej Európy snažili riešiť formou federácie alebo konfederácie. O tejto koncepcii sa priaznivo vyjadrovali aj švajčiarski politickí predstavitelia, aj tlač. Známa ženevská

politická revue *Revue de Droit International de Sciences, Diplomatiques et Politiques* uverejnila článok Dr. Ferdinanda Ďurčanského na túto tému pod názvom *Stredná Európa v minulosti a budúcnosti. Voix des peuples* rozoberá niektoré hlavné možnosti, resp. snahy riešiť slovenský problém so značným príklonom ku „dunajskej konfederácii“ : „...problém sa komplikuje, a to tým, že Česi a Slováci ani zďaleka nie sú dohodnutí. Niektorí českí emigranti snívajú o znovunastolení centralizmu, režimu, ktorý dával českému živlu nadvládu... Druhý partner, Slováci, odmietajú ideu centralizmu... Napokon, ďalšia skupina, skladajúca sa zo Slovákov a Čechov pomýšľa na federáciu, ktorá by združovala Slovákov, Čechov, Rakúšanov a Maďarov... Toto riešenie... zdalo by sa najrozumnejším, pretože je najvýhodnejším pre všetkých zainteresovaných, na nešťastie má najmenej výhľadov na uskutočnenie.“ (*Informácia č. 2044/43* 1943)

Journal de Geneve tiež priniesol článok svojho londýnskeho korešpondenta, ktorý sa zaoberá organizáciou strednej Európy na podklade federalistickom a tým, aký by mala mať charakter: „Čím ďalej je však jasnejšie, že vytvorenie mnohých štátov v strednej a východnej Európe po poslednej vojne znamenalo omyl a že žiarlivé nástojenie na národnej suverenite každého z týchto štátov vyústilo nie v zaistení poriadku, ale vo vyvolaní anarchie na kontinente... V dôsledku toho – zdá sa, že je nevyhnutné vytvoriť federatívny konglomerant dobrovoľne prijatý, v ktorom všetky štáty strednej a východnej Európy zriekli by sa časti svojej národnej suverenity k vôli spolupráci v prospech spoločenstva, ktoré by bolo životaschopnejšie a mohlo by lepšie spolupracovať s ostatnými organizáciami európskymi a mimoeurópskymi.“ (*Politická správa č. 10/pol/taj.* 1944)

Každopádne myšlienka usporiadania strednej Európy na princípe konfederácie bola veľmi zaujímavá a jej uskutočnenie by bolo vyriešilo viaceré politické problémy v uvedenom priestore. Realizácii tohto plánu sa však stavalo do cesty mnoho prekážok. Proti utvoreniu takéhoto silného celku by sa určite postavil ZSSR, pretože by obmedzoval jeho mocenské postavenie v strednej a juhovýchodnej Európe. Zároveň rozpory medzi jednotlivými národmi boli také veľké, že k ich spojeniu a pokojnému spolunažívaniu by nemohlo dôjsť.

Slovenské národné povstanie a jeho ohlas vo Švajčiarsku

Udalosti na Slovensku v auguste a septembri 1944, známe ako Slovenské národné povstanie, vzbudili záujem o Slovensko v diplomatických kruhoch, politických kruhoch i v tlači. Dali podnet aj k vzniku mnohých dohadov. Pre švajčiarsku stranu bola veľmi dôležitá otázka, do akej miery stojí za „revolúciou“ na Slovensku Eduard Beneš, resp. či si Slováci želajú boľševizáciu Slovenska a samostatnosť vo forme sovietskej republiky. Švajčiarski predstavitelia a diplomati v Berne, ktorí boli presvedčení o spojeneckom víťazstve, zastávali názor, že Slováci by sa už nemali stavať proti obnoveniu Československa a Slovenské národné povstanie získalo u nich veľké sympatie ako odpor voči nacizmu a odsudzovali povolanie nemeckých vojsk na Slovensko. Švajčiarska tlač väčšinou sympatizovala s povstaním, objavilo iba niekoľko správ predstavujúcich situáciu tak ako slovenská tlač alebo rozhlas. (*Politická správa č. 36/44 pol. Taj.* 1944).

Objavili sa aj články, ktoré sa snažili objektívne posúdiť situáciu. Označovali vznik Československa za neodvratný, ale poukazovali i na to, že verejná mienka na Slovensku je rozpoltená. Pravdepodobne si uvedomovali, že aj slovenský protifašistický odboj stojí na viacerých názorových základoch a koncepciách. Napríklad Freiburger Nachrichten 7. septembra 1944 píše: „Otvorená revolúcia, ktorá vypukla na Slovensku, znova nadhodila problém tohto mladého štátu, ktorý má to šťastie či nešťastie, že leží na politicky a hospodársky významných križovatkách.... Aká je budúcnosť Slovenska? Ak zvíťazia spojenci, má byť obnovená Československá republika v pôvodnom rozsahu... Slovenskú otázku možno vyriešiť násilím, ale nebude to riešenie trvalé...Všeobecne možno konštatovať, že v cudzine nejestvuje nijaká slovenská emigrácia... Nechceme sa miešať do sporu, či štyria Slováci v československej emigrantskej vláde v Londýne zastupujú viac ako seba....No v cudzine žije vyše dvoch miliónov Slovákov, z toho polovica na americkom kontinente...Títo americkí Slováci odmietajú fikciu československého národa.. S americkými Slovákami bude musieť počítať Dr. Beneš a i prezident Roosevelt.“ (*Prehľad tlače* č. 1994/44 1944)

V politických správach, ktoré Max Grässli odosielal do Bernu, informoval Švajčiarsku vládu o situácii na Slovensku na jeseň 1944. Na Povstanie sa pozeral skôr kriticky. Charakterizoval ho ako zle zorganizované a priskoro začaté. Takisto odsúdil najmä to, že spôsobilo nemeckú okupáciu Slovenska a tiež podozrieval Rusov, že sa zachovali podobne ako pri povstaní vo Varšave. Kritizoval ho aj ako príležitosť očistiť sa pre mnohé ctižiadostivé elementy, ktoré boli spojené s režimom Slovenskej republiky a tušia, že sa rúti do záhuby. V správe z 28. septembra 1944 píše: „Pán vyslanec Polyák presvedčil prezidenta o nasledujúcom pláne: Nemecko túto vojnu prehrá. Dá sa ale predvídať, že mierové rokovania potrvajú asi veľmi dlho, pravdepodobne 2-3 roky. Počas tohto obdobia sa nič nezmení a Slovensko musí všetkými prostriedkami využiť túto príležitosť uplatňovať svoje záujmy na mierovej konferencii. Za týmto účelom musí odísť do Švajčiarska on (teda Polyák), ako aj bývalý minister zahraničných vecí Dr. Ďurčanský, prepustený na nemecký nátlak, aby odtiaľ v pravej chvíli zastupoval slovenské záujmy. K tomu, aby to bolo účinné, je prirodzene nevyhnutné, aby slovenskí zástupcovia mali v zálohe potrebné peňažné prostriedky.“ (Pichňa 1992: 168) Z uvedeného možno usúdiť, že bratislavská vláda si uvedomovala budúcu porážku Nemecka vo vojne a pripravovala sa brániť slovenskú otázku na medzinárodnom fóre. (Pichňa 1992: 168)

Grässli sa vyslovoval aj otázke obnovenia Československa. Zastával názor, že uzavretie aliancie medzi povstalcami a českými emigrantmi na čele s Eduardom Benešom nemôže vyústiť do zhody, pretože obaja partneri sledujú dve navzájom sa vylučujúce koncepcie a zároveň si vzájomne nedôverujú. Kritizuje Beneša, že chce prakticky odtiahť, že nejaký slovenský problém existuje: „Tento problém existuje a jeho riešenie v česko-slovenskom zväzku znamená kultúrnu a administratívnu autonómiu. Avšak o tej Beneš nechce zjavne nič vedieť.“ (Pichňa 1992: 174 - 175)

Ukončenie diplomatických vzťahov medzi Slovenskom a Švajčiarskom

Na jeseň 1944 dochádza k istému ochladeniu vo vzájomných vzťahoch medzi Slovenskom a Švajčiarskom. Na jednej strane to bol dôsledok medzinárodnej situácie a na druhej fakt, že Slovensko aj pod vplyvom nemeckej okupácie v lete 1944 prestáva figurovať ako dôležitý švajčiarsky obchodný partner. Už v novembri 1944 odvolala švajčiarska vláda z Bratislavy svojho generálneho konzula Grässliho, i keď slovenská strana bola uisťovaná, že ide iba o personálnu zmenu a poverenie Grässliho zástupcu Hansa Kellera spravovaním konzulátu je iba provizórium. (*Politická správa č. 52/44 taj. Pol. 1944*)

Jozef Kirschbaum, chargé d'affaires Slovenskej republiky v Berne, sa v rozhovore so spolkový radcom Etterom, dozvedel, že v záujme Švajčiarska je nadviazať diplomatické s československou vládou a prispôbiť sa názorom Spojencov, nechceli čakať ani na mierovú konferenciu a argumentovali tým, že „nové Československo“ bude iné a že aj tak väčšina Slovákov si žiada obnovenie Československa. (*Politická správa č. 5012/45 1945*)

Jozef Kirschbaum v jednej zo svojich posledných politických správ konštatuje: „Niektoré kruhy dávajú zjavne nielen cítiť, že počítajú so vznikom Československej republiky, ale aj to, ako by im bolo nepríjemné, že vyslanectvo tu vôbec ešte existuje, ako vyslanectvo posledného nemeckého spojenca ...Náhľad oficiálnych kruhov na Slovensko odzrkadľuje sa aj v tlači...Navštívil som niektorých redaktorov a v spoločenskom rozhovore pýtal som sa na príčiny tohto negatívneho postoja. Dostal som odpoveď, že švajčiarska tlač musí slúžiť predovšetkým švajčiarskym záujmom a preto nemôže písať tak, aby znovu bolo Švajčiarsko obviňované z profašistických sympatií, píšuc priaznivo o poslednom satelitovi Nemecka. Na druhej strane zas na každý priaznivý článok príde vraj reakcia česká a žiadosť uverejniť článok priaznivý tendenciám českým.“ (*Politická správa č. 5010/45 Taj. Pol. 1945*)

V diplomatických kruhoch sa objavovali rôzne názory, ako by sa Slovensko mohlo z tejto situácie dostať, resp. čo by bolo preň najvýhodnejšie, od názorov preferujúcich patronát Ruska nad samostatnosťou Slovenskej republiky, cez zriadenie „slovenskej sovietskej republiky“, až po názory trvajúce na neustálom boji za reštaurovanie Slovenska. Pomerne časté bolo chápanie Slovenska ako obete situácie a svojich vlastných chýb. (*Politická správa č. 5010/45 Taj. Pol. 1945*)

27. februára 1945 bolo Jozefovi Kirschbaumovi oficiálne oznámené, že švajčiarska vláda prerušuje diplomatické styky so Slovenskom. Stalo sa tak 15 dní po konferencii v Jalte. Začiatkom marca uznala švajčiarska vláda oficiálne Československo. Uznesenie švajčiarskej vlády bolo štylizované dosť nejasne. Jozefovi Kirschbaumovi poskytla ad personam možnosť až do ďalšieho rozhodnutia chrániť slovenské záujmy vo Švajčiarsku v rámci konzulárnych funkcií. Aj ostatným pracovníkom vyslanectva ponechala diplomatické výhody, ktoré bežne konzuláty nemali. Uznesenie švajčiarskej vlády sa nevyjadrovalo k tomu, či sa dáva Slovensku možnosť zriadenia generálneho konzulátu alebo či treba

toto rozhodnutie chápať ako absolútne prerušenie stykov. Švajčiarska strana pravdepodobne predpokladala, že čoskoro dôjde k obnoveniu Československej republiky, takže žiadosť o zriadenie generálneho konzulátu z Bratislavy už nepríde. Stucki, ktorý osobne rozhodnutie Jozefovi Kirschbaumovi oznamoval, sa vyjadril, že nová situácia nastane po nadviazaní stykov s Benešovou vládou a že potom švajčiarska vláda pravdepodobne prijme nové rozhodnutie. Zároveň situáciu Švajčiarska hodnotil tak, že sa musí podvoliť rozhodnutiu Spojencov, na ktorých je po hospodárskej stránke odkázané a poukázal na dôsledky ruského odmietnutia nadviazať so Švajčiarskom diplomatické styky. Údajne bolo prerušenie diplomatických stykov so Slovenskom kladené Švajčiarsku aj ako podmienka pre možnosť začať rozhovory s Benešovou vládou. Jozef Kirschbaum o vzniknutej situácii informoval bratislavskú vládu a pracovníkov vyslanectva. Tí čoskoro ponúkli svoje služby Benešovej vláde v Londýne. (Kirschbaum 1961: 116)

Túto udalosť zachytávajú aj nemecké dokumenty: „Dňa 5. 3. Slovenské ministerstvo zahraničných vecí dostalo tajnú správu od slovenského chargé d' affaires v Berne, dr. Kirschbauma, že mu 1. 3. 1945 šéf politického departmentu v Berne oznámil, že švajčiarska vláda je nútená vzhľadom na medzinárodnú situáciu prerušiť diplomatické styky so Slovenskom. Švajčiarske opatrenia sa v slovenskom ministerstve zahraničia vykladajú, že ani Švajčiarsko sa nechce celkom odtiahnuť od výzvy Jaltskej konferencie na neutrálov. Počas tajného zasadnutia ministerskej rady slovenská vláda rozhodla sa prerušiť diplomatické styky so Švajčiarskom a vyzvala vyslanca v Berne, dr. Kirschbauma, opustiť Švajčiarsko a dať sa s ostatným personálom vyslanectva k dispozícii slovenskému ministerstvu zahraničia. Odvolanie príslušného slovenského zástupcu vo Švajčiarsku je v platnosti s dátumom 31. 3. 1945.“ (Ďurica 1990: 240)

Diplomatické styky medzi Švajčiarskou konfederáciou a Slovenskou republikou boli teda ukončené ešte počas trvania 2. svetovej vojny v Európe. Primárnym cieľom švajčiarskej vlády bolo v každom období a za každých okolností chrániť záujmy vlastnej krajiny, a preto sa aj voči Slovensku správala veľmi pragmaticky. Hoci v druhej svetovej vojne deklarovala neutralitu, viditeľne inklinovalo k západným Spojencom a nechcela sa v žiadnom prípade v ich očiach zdiskreditovať príklonom na nemeckú stranu. Po nútenom oslabení, ba takmer prerušení, obchodných stykov s USA a Veľkou Britániou sa v zahraničnom obchode obrátila práve na Nemecko a Taliansko a niektorých ich spojencov. K mocnostiam Osi Švajčiarsko teda viazali hospodárske záujmy a ustupovanie zastrašovacej politike Hitlera. Prvoradým švajčiarskym záujmom bolo čo najviac vyvážiť hospodárske problémy, ktoré so sebou vojna priniesla, a zabezpečiť zásobovanie obyvateľstva a priemyslu rozličným tovarom a surovinami. Slovenská republika sa snažila od začiatku získať uznanie čo najväčšieho počtu štátov a zabezpečiť si tak určitú politickú stabilitu. V čase pôsobenia Ferdinanda Ďurčanského vo funkcii ministra zahraničných vecí to bol zároveň aj jeden z prostriedkov eliminácie nemeckého vplyvu. Na rozdiel od Slovenska sa ale Švajčiarsko nemuselo po zmene medzinárodnej situácie v roku 1943 obávať o svoju štátnosť. Slovensko-švajčiarske vzťahy sa teda vyvíjali niekde

v centre pôsobenia veľkého množstva protichodných záujmov. Vyriešenie niektorých otázok v ich vzájomnom vzťahu malo preto zdĺhavý charakter alebo pôsobí i dnes nejednoznačne a nedostatočne.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Použitá literatúra:

- ĎURICA, M. S. 1990. „Dr. Jozef Kirschbaum a jeho politická činnosť vo svetle nemeckých dokumentov,“ in *Svedectvo jednej generácie*. Ed. J. Okál. Cambridge (Kanada) : Dobrá kniha.
- GRÉBERT, A. 1984. *Dr. Jozef M. Kirschbaum - politik a diplomat*. Köln : Politická knižnica „Slobodného Slovenska“.
- HVIŠČ, J. 1996. „Diplomatické pôsobenie Dr. Jozefa M. Kirschbauma,“ in *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko*. Ed. V. Repka. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov.
- KELLER, H. 1984. V zahraničnej službe v Bratislave. *Bulletin Svetového Kongresu Slovákov (Toronto)*. 14(62): 9 – 15.
- KIRSCHBAUM, J. 1961. Osudy vyslanectiev Slovenskej Republiky. *Kalendár Jednota (Middletown, Pa.)*. 64: 109 – 117.
- KIRSCHBAUM, J. 1970. Osudy vyslanectva Slovenskej republiky vo Švajčiarsku. *Kalendár Jednota (Middletown, Pa.)*. 73: 14 – 31.
- KRUŽLIAK, I. 1990. „Kirschbaum – Husák – Kvetko. Predstavitelia jednej Generácie,“ in *Svedectvo jednej generácie*. Ed. J. Okál. Cambridge (Kanada) : Dobrá kniha.
- MARTULIAK, P. a K. FREMAL 2003. *Dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945*. Banská Bystrica : Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici.
- Na rade je Švajčiarsko. 1940. *Slovák*. 22(č. 116):1.
- Obchodné styky slovensko-švajčiarske. 1940. *Hospodárska korešpondencia DOVUSU*. 1(122):2.
- PARÁK, Š. 1999. Uznanie 1. Slovenskej republiky Švajčiarskou konfederáciou. *Most (Cleveland)*. 44(1 – 4): 71 – 97.
- PICHŇA, P. 1992. „Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a na prezidenta Jozefa Tisu,“ in *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Ed. V. Bystrický. Bratislava : Slovak Academic Press.

Archívne dokumenty:

Slovenský národný archív (SNA) – fond Ministerstvo zahraničných vecí 1939 – 45.